

บทบาทนาฏกรรมจากภาษีโขนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว Functions of performing arts from Khon-Lakhon's Tax in King Mongkut

มณิสา วสินารมณ

Manissa Vasinarom

สาขาวิชาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Performing Arts (Thai Dances) Department, Fine and Applied Arts Faculty, Suan Sunandha Rajabhat University

(Received : April 7, 2021 Revised : June 4, 2021 Accepted : June 7, 2021)

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโขนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ ผลการศึกษา พบว่า บทบาทของนาฏกรรมที่ปรากฏอยู่ในเอกสารราชการแต่เดิม คือ การแสดงตามความเชื่อ พิธีกรรม เครื่องอุปโภคเฉพาะชนชั้น การศึกษา และการประกอบอาชีพ จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสถานการณ์โลกเกิดการเปลี่ยนแปลง ทรงใช้นาฏกรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศ โดยทรงออกประกาศอนุญาตให้ผู้หญิงแสดงละคร ฟันฟูละครผู้หญิงของหลวง ห้ามแอ่วลาว การกำหนดเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์การแสดง และกำหนดอัตราภาษีโขนละคร ความสัมพันธ์ของประกาศสอดคล้องกับอัตราภาษีการแสดง และนโยบายแห่งรัฐในเวลานั้น ปรากฏบทบาทของนาฏกรรม คือ พิธีกรรม พิธีการ เครื่องอุปโภคเฉพาะชนชั้น การบันเทิง การแสดงอัตลักษณ์ตัวตน ชุมชน ชาติ อาวุธ วัฒนธรรม เผยแพร่นโยบายของผู้นำประเทศ เครื่องมือประกอบอาชีพ เครื่องมือแสดงความเป็นอยู่ และการศึกษาการสร้างบทบาทแก่นาฏกรรมเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรม” ด้วยการใช้นาฏกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารทั้งภายใน และต่างประเทศ คือ การสร้างอัตลักษณ์ของชาติ การสร้างรายได้แก่รัฐ การทูต การป้องกันประเทศยามสงคราม การทำนุบำรุงศาสนา การศึกษา และการบันเทิง บทบาทที่กล่าวมาเป็นการยกสถานภาพวิชาชีพนาฏกรรมที่มีมาแต่เดิมดังที่ปรากฏปริมาณ คุณภาพของบุคลากร องค์กร สถานศึกษา หลักสูตร และโอกาสการแสดงที่แพร่หลายในปัจจุบัน สมควรที่จะมีการศึกษาการกำหนดอัตราภาษีอากรที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรมในมิติอื่นๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การนำไปใช้ต่อไป

คำสำคัญ : บทบาท, นาฏกรรม, ภาษี, โขน-ละคร, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ABSTRACT

This article aimed to study the performing art's function of the Khon - Lakhon in King Mongkut by documentary, interviewing, observation. The results of the study found that the function of the performing arts originally appeared in official documents were beliefs, rituals, class-specific appliances, education and occupations. Until, the reign of King Mongkut, the world situation changed. His used performing arts as a tool to develop the country: Issuing a notice allowing women to perform plays, Revitalize the women's performing arts of King, Banned Aew Lao, Set of costumes, props and tax rates. The relationship of the declaration corresponds to the show tax rate, and state policy at that time. The function of the rituals, ceremonial utensils, entertainment, identity, community, nation, weapons, diplomacy culture, dissemination of the policies of national leaders. Career tools Well-being and education tools. The function-building for drama was systematically based on the concept of "culture" by using it as a means of communication both inside of country and abroad: Creating national identity to generate income: state, diplomacy, defense of the country when the war Nurturing religion, education, and entertainment. The above functions are to raise the former professional dramatic status as it appears quantity. The quality of the people, organizations, schools, curriculum, and performance opportunities are widespread today. It is expedient to study the taxation rates related to drama in other dimensions for the benefit of further application.

Keywords : Function, performing arts, tax, Khon – Lakhon, King Mongkut

บทนำ

นาฏกรรม หรือ การฟ้อนรำ การเต้น การแสดงละคร เป็นการนิยามอย่างกว้างเพื่อแสดงกิริยาอาการอย่างหนึ่งของมนุษย์สำหรับการแสดงความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ตัวตน รวมทั้งการสร้างภาพลักษณ์ให้ผู้อื่นรับรู้และเข้าใจ การแสดงที่เกิดขึ้นนี้ปรากฏอยู่ในการดำเนินชีวิต และโอกาสสำคัญของสังคม ทำให้นาฏกรรมมีหลายบทบาทในเวลาเดียวกัน ซึ่งยากต่อการแยกแยะให้ชัดเจนได้

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคม การปกครอง และนาฏกรรม ต่างเป็นภาพสะท้อนต่อกัน ทำให้นาฏกรรมได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อยู่ในเอกสารทางราชการ ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงขบวนแห่ตามความเชื่อความว่า “ระบำ (รำ) เต้น เล่นทุกฉัน” (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543, น.16) ต่อมาปรากฏความสำคัญในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยศักดินาพลเรือนของผู้ประกอบอาชีพศิลปิน ข้อห้ามของศิลปินในการเป็นพยานทางการศาล หรือ คดีความการแสดงในพระราชพิธีพระราชกิจจานุกิจรายวัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น.100) บทบาทของนาฏกรรมดังกล่าวแม้จะมีความสำคัญกับบุคคล และสังคม ขณะเดียวกันกลับพบว่าผู้ประกอบอาชีพศิลปินทางด้านนาฏกรรมมิได้มีสถานภาพเทียบเท่าวิชาชีพอื่นในสังคม รวมทั้งในการประกอบอาชีพแต่เดิมจำกัดสิทธิ์แต่เพียงผู้ชาย เนื่องจาก การพิจารณาเนื้อความในกฎหมายเทียบเกี่ยวกับผู้หญิงของหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น.204) เพื่อเลี่ยงการเทียบพระบารมี พระเกียรติยศ ทำให้ละครผู้หญิงของหลวงมีเฉพาะมหากษัตริย์ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น และเป็นพระราชประเพณีสืบต่อมา

ภาษี เป็นแนวทางหนึ่งของการหารายได้ให้แก่รัฐ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ แต่เดิมปรากฏในการค้าการประกอบอาชีพ ที่พักอาศัย และคดีความ ต่อมาภายหลังมีการจ่ายเพื่อทดแทนแรงงานสำหรับในการเกณฑ์ไพร่ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานเศรษฐกิจของประเทศจากการค้าขายสำเภาจีน ดังที่ปรากฏพระราชสมัญญานามว่า “เจ้าสัว” ทำให้ประเทศได้รับเงินรายได้เข้าท้องพระคลังจากภาษีปากเรืออยู่ไม่น้อย

การเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในปลายรัชกาลที่ 3 นั้น เป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความหลากหลายมาแต่ต้นกรุง โดยชนชาติที่มีบทบาทมากขึ้นในรัชกาลนี้และในเวลาต่อมา คือ จีน และชาวตะวันตก ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายการเก็บ “เงินถุงแดง” เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคง และใช้ในการยามจำเป็นแก่แผ่นดิน นอกจากนี้ยังพบว่าโปรดฯให้เลกละครในพระบรมมหาราชวังด้วยการโอนย้าย ให้กรมพระราชวังบวรมหาคักดีพลเสพ เป็นผู้อุปถัมภ์ในรัชกาล ปรากฏว่าครูละครและศิลปินในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เชื่อกันว่ามีฝีมือ ทำให้นาฏกรรมที่มีคุณภาพของราชสำนักที่รัชกาลที่ 2 แพร่หลายออกไป นอกจากนี้ในรัชกาลดังกล่าวมีโรงบ่อนจำนวนมาก ทำให้นาฏกรรมโรงบ่อนมีจำนวนเพิ่มขึ้นด้วย (ธรรมจักร พรหมพวย, 2561, หน้า 319-321) ส่งผลให้สามารถเก็บภาษีโรงบ่อน ซึ่งเป็นรายได้ทางอ้อมแก่รัฐ

สถานการณ์โลกส่งผลต่อสถานการณ์บ้านเมืองโดยเฉพาะการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกพระบรมราโชบายในการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว ประกอบกับเหตุผลสำคัญของการล่าอาณานิคมคือ วัฒนธรรม ตามที่ชาวตะวันตกกำหนด พระองค์ทรงมีพระราชดำริในการหาแนวทางเพื่อประเทศรอดพ้นภัยครั้งนี้ จึงทรงประกาศอนุญาตให้ผู้หญิงสามารถแสดงละครได้ทั่วไป ซึ่งเป็นการให้เสรีภาพในการประกอบอาชีพ ความเสมอภาคทางเพศ ส่งผลให้คณะละครต่างๆเปลี่ยนศิลปินจากชายเป็นหญิงเพื่อลดต้นทุน เนื่องจาก ผู้หญิงนอกจากจะทำหน้าที่เป็นนักแสดง มักทำหน้าที่อื่นของคณะ เช่น ทำเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์การแสดง รวมทั้งเป็นฝ่ายสวัสดิการให้แก่คณะละคร ซึ่งทรงให้เหตุผลว่าการมีละครเป็นการสร้างความบันเทิง และพระเกียรติยศ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547, น.78) ทำให้นาฏกรรมแพร่หลายในสังคมมากขึ้น และเกิดระบบนาฏยพาณิชย์ ส่งผลให้เกิดแนวทางการกำหนด และจัดเก็บภาษีในละคร เพื่อเป็นการช่วยหารายได้แก่รัฐ การควบคุมคุณภาพ ปริมาณการแสดง แต่ละประเภท ดังที่ทรงประกาศห้ามเล่นแอ่วลาว และเน้นให้เล่นเพลงพื้นบ้านโดยผูกกับภาษี และความเชื่อของราษฎร ทั้งนี้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของประเทศ และเหตุผลทางการเมือง ซึ่งการกำหนดอัตราภาษีในละครนับเป็นพระบรมราโชบายที่เกิดขึ้นครั้งแรกของประเทศ และมีผลสืบต่อไปในรัชกาลต่อมา

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาประวัติศาสตร์นาฏกรรม พบว่า ข้อมูลดังกล่าวมีอยู่อย่างกระจัดกระจาย ขาดการเชื่อมโยงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบบทบาทสำคัญของนาฏกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวมิได้แพร่หลายมากนัก ทำให้ภาพลักษณ์ของวิชาชีพนาฏกรรมจึงถูกดูแคลนจากสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโชนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารสำคัญทางราชการ การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ ซึ่งจะทำให้ภาพประวัติศาสตร์นาฏกรรมมีความชัดเจน สามารถนำไปใช้เป็นแหล่งอ้างอิงทางวิชาการ ตลอดจนเป็นแนวทางการกำหนดนโยบายทางด้านนาฏกรรมเพื่อการพัฒนาประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโชนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษามหากรรมนาฏกรรมจากภาษีโชนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ศึกษาพิจารณาเอกสารสำคัญในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชอำนาจในการกำหนดอัตราภาษีอากร และประกาศต่างๆในเวลานั้น สถานการณ์โลก สถานการณ์บ้านเมือง นโยบายแห่งรัฐ อัตราภาษีโชนละคร และผลที่เกิดขึ้นจากการกำหนดภาษีโชนละคร ดังนี้

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระราชนิยม พระบรมราโชบายในการพัฒนาประเทศในรัชสมัยของพระองค์ สำหรับในการศึกษาครั้งนี้เน้นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ริเริ่มการกำหนดภาษีโชนละคร จากการศึกษาพระราชประวัติ พระราชนิยม และพระราชกรณียกิจ พบว่าพระองค์ประสูติ เมื่อ พ.ศ. 2347 พระนามเดิม คือ เจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระองค์ทรงได้รับการศึกษาตามโบราณราชประเพณี เสด็จออกผนวชระหว่าง พ.ศ.2367-2394 ทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านพระพุทธศาสนา วิทยาศาสตร์ ภาษา และนาฏกรรม ประกอบกับการที่ทรงมีพระสหายต่างประเทศ ทำให้ทรงทราบสถานการณ์โลก และสถานการณ์บ้านเมือง จึงทรงมีพระบรมราโชบายเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว โดยการออกประกาศ และพระบรมราชโองการ

อนึ่ง การออกประกาศภาษีโชนละคร เป็นอีกพระบรมราโชบายที่ก่อให้เกิดระบบนาฏยพานิชย์ การสร้างความเสมอภาคทางเพศ และการประกอบอาชีพ รวมทั้งเสรีภาพของชนชาติต่างๆในการเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รวมไปถึงหารายได้เข้ารัฐ การควบคุมปริมาณ คุณภาพของนาฏกรรม จำนวนบุคลากรด้านนาฏกรรม และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนาฏกรรม และที่เกี่ยวข้อง

สถานการณ์โลก

สถานการณ์โลกตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงของโลกเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เริ่มจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การปฏิวัติการปกครอง การล่าอาณานิคม และสงครามโลกตามลำดับ โดยสถานการณ์เหล่านี้มีนาฏกรรมถูกเปลี่ยนสถานภาพจากเครื่องบันเทิง และเครื่องแสดงเกียรติยศเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครอง การเจริญสัมพันธ์ไมตรี การศึกษา และการปลูกฝังวัฒนธรรมให้อยู่ในตัวบุคคล และสังคม

สถานการณ์บ้านเมือง

สถานการณ์โลกส่งผลต่อสถานการณ์บ้านเมืองทำให้ผู้นำประเทศจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น นาฏกรรมสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก และสถานการณ์บ้านเมือง ทำให้นาฏกรรมได้รับผลกระทบนี้ ในขณะเดียวกันก็อาจกลายเป็นเครื่องมือของผู้นำในการเผยแพร่นโยบายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมต่อไป

นโยบายแห่งรัฐ

นโยบายแห่งรัฐ คือ แนวคิด แนวปฏิบัติของผู้นำที่มีต่อการกำหนดภาษีอากร ตลอดจนการกำหนดสถานภาพนาฏกรรมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จากการศึกษาการกำหนดอัตราภาษีอากร พบว่า สถานภาพนาฏกรรมไทยเปลี่ยนแปลงจากการพออนำการแสดงละคร หรือเครื่องบันเทิงของบุคคล เครื่องประกอบพิธีกรรม และเครื่องแสดงเกียรติยศ ตามลำดับดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนสถานภาพนาฏกรรม ให้เป็นเครื่องมือแสดงวัฒนธรรมของประเทศ เพื่อแสดงความเป็นอารยประเทศตามความหมายของชาวตะวันตกในเวลานั้น ทำให้ประเทศรอดพ้นภัยการล่าอาณานิคม โดยการกำหนดอัตราภาษีโชนละครเป็นวิธีการหนึ่ง ซึ่งนอกจากเป็นการให้ความสำคัญแก่นาฏกรรมแล้ว ยังส่งผลให้เกิดระบบนาฏยพานิชย์ จำนวน

บุคลากรที่ประกอบอาชีพศิลปินทั้งที่เป็นอาชีพ และสมัครเล่น เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะศิลปินฝ่ายหญิง ซึ่งแต่เดิมผู้แสดงภายนอกวังหลวงมีเพียงผู้ชายเท่านั้นตามกฎหมายตราสามดวง และกฎมณเฑียรบาล การกำหนดอัตราภาษีอากรยังส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคณาฏกรรมเพื่อเลี่ยงการจ่ายภาษีอากร

อัตราภาษีโขนละคร

การศึกษาการกำหนดอัตราภาษีอากรที่เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม ระหว่าง พ.ศ.2402-2411 พบว่า มีเอกสารสำคัญ ดังนี้ ประกาศภาษีโขนละคร กล่าวถึง โขนละคร หรือ มหรสพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่บุคคล กลุ่มบุคคล คณะ ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากรายได้นั้น ประกอบเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้หัตถ์ละครผู้หญิงได้ทั่วไป ทำให้ผลประโยชน์มากขึ้นกว่าเดิม ด้วยมูลเหตุต่างๆ เช่น การลดต้นทุนการผลิตการแสดง การฝึกหัดใช้เวลาน้อย ได้รับความนิยมนจากผู้ชมจึงทรงพระราชดำริให้เสียภาษีเพื่อช่วยราชการ โดยทรงพระบรมราชธิบายในการเก็บภาษีเช่นเดียวกับที่มีในต่างประเทศ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, น. 359) ทรงโปรดฯให้ตั้งภาษีขึ้นในปี พ.ศ.2402 เรียกว่า “ภาษีโขนละคร” เจ้าภาษีคนแรก คือ ขุนสัสมัชาธิกร (จินนิม) เป็นผู้ดูแลการจัดเก็บภาษีในกรุงเทพฯ และหัวเมือง จำนวน 26 หัวเมืองได้รับเงินส่งราชการเป็นจำนวน 4,400 บาท ต่อปี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, น. 359-361) อัตราภาษีโขนละครมีดังรายการต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงอัตราภาษีโขนละครตามประกาศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา : มณิศา วศินารมณ, 2564

ประเภทการแสดง	เรื่องที่แสดง	ระยะเวลาการแสดง	ผู้แสดง	ประเภทงาน	อัตราภาษี
ละครโรงใหญ่ - ละครใน	รามเกียรติ์	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	20 บาท
	อิเหนา	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	16 บาท
	อุณรุท	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	12 บาท
ละครโรงใหญ่ - ละครใน	รามเกียรติ์	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	20 บาท
	อิเหนา	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	16 บาท
	อุณรุท	วันกับคืน หรือ วัน 1	ใช้ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่ระบุจำนวน	ไม่ระบุ	12 บาท
ละคร - ละครนอก - ละครกุ่มปณี (company)	ไม่ระบุ	วัน 1	คัดแต่ตัว ละครดีเล่น ประสมโรงกัน	ไม่ระบุ	1 บาท

ละคร -ละครนอก- ละครสามัญ	ไม่ระบุ	วันกับคืน หรือ วัน 1	ไม่ระบุ	งานปลีก	3 บาท
ละคร -ละครนอก- ละครสามัญ	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	งานปลีก	2 บาท
ละคร -ละครนอก- ละครสามัญ	ไม่ระบุ	คืน 1	ไม่ระบุ	งานปลีก	1 บาท
ละคร -ละครนอก- ละคร	ไม่ระบุ	วันกับคืน 1	ไม่ระบุ	งานเหมา	1 บาท 50 สตางค์
ละคร -ละครนอก- ละคร	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	งานเหมา	1 บาท
ละคร -ละครนอก- ละคร	ไม่ระบุ	คืน 1	ไม่ระบุ	งานเหมา	50 สตางค์
โขน	ไม่ระบุ (แต่เดิมมีเรื่องรามเกียรติ์ และอุณรุท ภายหลังเมื่อ อุณรุทนำมาแสดงละคร ผู้หญิง การแสดงโขนจึง เหลือเพียงรามเกียรติ์ แต่ มิได้ระบุช่วงเวลา ที่ชัดเจน)	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	4 บาท
ละครหน้าจอหนัง	รามเกียรติ์	คืน 1	ตัวละคร 10 คนขึ้นไป	ไม่ระบุ	20 บาท
ละครหน้าจอหนัง	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	ตัวละครน้อย กว่า 10 คน	ไม่ระบุ	2 บาท 50 สตางค์
ละครชาตรี	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
ละครแขก	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
เพลง	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	1 บาท
แคน	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
มอญรำ	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
ทวยรำ	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
กลองยาว	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	12 สตางค์ครึ่ง (1 เฟื้อง)
หุ่นไทย	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	1 บาท
หนังไทย	ไม่ระบุ	คืน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	50 สตางค์
จี่	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	4 บาท
หุ่นจีน	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	1 บาท
หนังจีน	ไม่ระบุ	วัน 1	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	1 บาท 50 สตางค์

แอ่วลาว	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	ไม่มีระบุอัตราภาษีการแสดง ประเภทนี้ หรืออาจรวมอยู่ใน ประเภทแคน เนื่องจาก ประกาศห้ามเล่นแอ่วลาวมี ข้อความว่า หากไม่เชื่อจะเก็บ ภาษีให้มากขึ้น
หมายเหตุ ละครหลวง และละครที่เกณฑ์เล่นงานหลวง ได้รับการยกเว้นภาษี					

จากตารางอัตราภาษีละคร พบว่า นาฏกรรมที่ปรากฏในภาษีละครมีจำนวน 18 ประเภท โดยบางประเภทมีการกำหนดอัตราตามวัน ระยะเวลาที่จัดแสดง จำนวนตัวละคร เรื่องที่แสดง เพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ และปริมาณของการแสดง เมื่อพิจารณาบทบาทของนาฏกรรมจะพบว่า ประเภทของนาฏกรรมที่ปรากฏเป็นนาฏกรรมที่มีรูปแบบชัดเจนจึงมีการกำหนดชื่อเรียกให้เห็นลักษณะเฉพาะของการแสดง นอกจากนี้ยังปรากฏว่าในสังคมไทยมีชนชาติต่างๆที่เข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมผ่านนาฏกรรม ได้แก่ ละครแขก แคน มอญรำ ทวยรำ จั้ว หุ่นจีน หนังจีน และแอ่วลาว อย่างไรก็ตามในรัชกาลนี้มีนาฏกรรมประเภทอื่นที่มีการจัดแสดงแต่ไม่ปรากฏการเก็บภาษี อาจเพราะเป็นงานหลวง ละครที่เกณฑ์เล่นงานหลวง จัดแสดงเฉพาะกิจและไม่ได้รับความนิยม และการปราบปรามมิให้มีการแสดงก่อนการกำหนดอัตราภาษีดังเช่นแอ่วลาว เป็นต้น เรื่องที่แสดงซึ่งมีการกล่าวถึงในภาษีละคร มีข้อน่าสังเกต คือ ละครโรงใหญ่ในรูปแบบละครใน จัดแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ในขณะที่ โขน มิได้กำหนดเรื่องที่แสดง นอกจากนี้ยังพบว่าการแสดงละครละครใหญ่แสดงเรื่องละครใน ทั้ง 3 เรื่อง ได้แก่ รามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท มีการกำหนดอัตราภาษีสูง สันนิษฐานว่าการจัดแสดงอยู่ในกลุ่มของผู้มีบรรดาศักดิ์ ทั้งผู้จัดและผู้ชม ผลประโยชน์ที่ได้แก่เจ้าของคณะจะมีจำนวนมาก ในทางกลับกันอาจเป็นการควบคุมคุณภาพ และปริมาณของการจัดแสดงละครดังกล่าว ส่วนการแสดงประเภทอื่น สังเกตได้ว่าหากจัดแสดงในเวลากลางวันอัตราภาษีจะสูงกว่ากลางคืน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในเวลากลางวันควรเป็นเวลาของการประกอบอาชีพ การตั้งอัตราภาษีที่สูงทำให้ผู้จัดที่ต้องการเลี้ยงภาษีมียอดเพิ่มขึ้น จัดการแสดงในเวลากลางวันลดลง และส่งเสริมการแสดงในเวลากลางคืนมากขึ้น ซึ่งอัตราภาษีอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าการแสดงในเวลากลางวัน การจัดเก็บภาษีมียอดว่างในการประกอบอาชีพทางด้านนาฏกรรมส่งผลให้เกิดแนวทางการสร้างสรรค์นาฏกรรมตามความต้องการของผู้ชม การเลี้ยงภาษีซึ่งทำให้เกิดนาฏพาณิชย์ และการเปิดโอกาสให้แก่นาฏกรรมประเภทใหม่สร้างรายได้แก่รัฐ

ผลกระทบจากการเก็บภาษีละคร

การกำหนดอัตราภาษีละครตามพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า นาฏกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม และประเทศชาติ คือ ความหมาย รูปแบบ เนื้อหา สาระสำคัญ และบทบาท โดยการปรับเปลี่ยนด้านบทบาท พบว่า เป็นการเพิ่มบทบาทของนาฏกรรมที่มีมาแต่เดิม บทบาทนาฏกรรมที่เกิดขึ้นในเวลานั้นสัมพันธ์กับสถานการณ์โลก สถานการณ์บ้านเมือง ตลอดจนพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระราชนิยม ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงส่งผลต่อการกำหนดนิยามความหมายของนาฏกรรม รูปแบบ เนื้อหา สาระสำคัญ และการจัดแสดงในโอกาสต่างๆของบุคคล และสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องบทบาทนาฏกรรมจากภาษีละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษา 3 วิธี คือ การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ ดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร เป็นการศึกษาเอกสารราชการที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์จากประกาศ กฎหมาย พระบรมราชโองการ เป็นต้น ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องที่มีการอ้างอิงภาษีละคร
2. การศึกษาจากการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏกรรม เศรษฐศาสตร์ ภาษี โดยอาศัยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
3. การศึกษาจากการสังเกตการณ์ เป็นการสังเกตการณ์จากคำ ตัวเลข ในการกำหนดภาษี โดยใช้แบบสังเกตการณ์และแบบบันทึกข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ประกอบสถานการณ์โลก สถานการณ์บ้านเมือง พระบรมราโชบาย นโยบายของรัฐบาล เกี่ยวกับบทบาทของนาฏกรรมในประเด็นต่างๆ และเรียบเรียงโดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์

ผลการงานวิจัย

การศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโชนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบประเด็นที่เกี่ยวข้อง และน่าสนใจ ซึ่งควรแก่การกล่าวไว้เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์บทบาทของนาฏกรรมต่อไป

1. การเปลี่ยนแปลงความหมายของนาฏกรรม

แต่เดิมนาฏกรรมได้รับการกำหนดนิยามอย่างกว้างว่า “การฟ้อนรำ การแสดงละคร” ซึ่งมีได้มีการระบุรูปแบบ เนื้อหาสาระสำคัญ และบทบาท สถานภาพของนาฏกรรมจึงขาดความชัดเจน แม้จะมีการประกอบอาชีพอยู่ในสังคม จนกระทั่งปรากฏหลักฐานสำคัญจากการระบุการครอบครองพื้นที่นาตามระบบศักดินาในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งแสดงให้เห็นว่านาฏกรรมเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพ เช่นเดียวกับการกำหนดจำนวนนาของข้าราชการตำแหน่งต่างๆตามศักดินาพลเรือน ทหาร ขุนนางหัวเมือง ตลอดจนเจ้านายที่มีชั้นยศ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการใช้นาฏกรรมเป็นเครื่องมือเพื่อแสดงวัฒนธรรมที่ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศตามที่ชาวตะวันตกกำหนด ขณะเดียวกันทรงแสดงพระบรมมิ่งจากการมีละครผู้หญิงตามโบราณราชประเพณี นอกจากนี้ยังทรงเห็นโอกาสการพัฒนาประเทศจากการวางรากฐานของความเสมอภาค เสรีภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยในเวลาต่อมา คือ การออกพระบรมราชานุญาตให้ผู้หญิงแสดงละคร ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคด้านเพศ การประกอบอาชีพด้านบันเทิง เมื่อความนิยมละครผู้หญิงเป็นที่แพร่หลาย สามารถสร้างรายได้แก่บุคคล ครอบครัว และคณะละครที่ตนสังกัด จึงทรงพระราชดำริให้ตั้งภาษี เพื่อนำรายได้มาใช้ในราชการแผ่นดิน โดยอัตราภาษีที่กำหนดทำให้ภาพลักษณ์ของนาฏกรรมที่ปรากฏในสังคมไทยในเวลานั้นมีความชัดเจนมากขึ้นจากประเภทของนาฏกรรม ซึ่งการกำหนดภาษีนี้ส่งผลต่อการกำหนดนิยามรูปแบบการแสดงนาฏกรรมในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังพบว่านาฏกรรมบางประเภทที่เคยใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมของเจ้าของคณะ หรือ เจ้าภาพของงาน เช่น ละครใน และโขน นำไปสู่สัญญาพานิชย์สำหรับผู้ที่มั่งคั่งหรือมีทุนทรัพย์สูง โดยมีจำเป็นต้องมีบรรดาศักดิ์อย่างแต่ก่อน หรือ สามารถชมการแสดงได้เฉพาะงานพระราชพิธีสำคัญเท่านั้น นับว่าเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างความเสมอภาคจากการจัดแสดงมหรสพ รวมทั้งการยกสถานภาพวิชาชีพนาฏกรรมจากการสร้างสรรค์ตามความนิยมของผู้ชม การเลี้ยงภาษี และรายได้เข้ารัฐ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายนาฏกรรม 2 ประการ คือ เครื่องมือแสดงดัชนีสภาพความเป็นอยู่ของประเทศ และเครื่องมือประกอบอาชีพของประชาชน และการสร้างรายได้แก่รัฐ

2. การกำหนดประเภทของการแสดง

ประเภทของการแสดงที่ปรากฏในอัตราภาษีมีเกณฑ์ในการกำหนดอัตราภาษี ซึ่งอาจส่งผลต่อการกำหนดความหมายของการแสดงแต่ละประเภทในเวลาต่อมานั้น พบว่า การกำหนดประเภทของนาฏกรรมขึ้นอยู่กับวิธีการนำเสนอ เช่น โขน เน้นการต่อสู้ จัดแสดงในพิธีกรรมของผู้มีบรรดาศักดิ์ ในขณะที่ละคร เน้นการชิงชู้ มักจัดแสดงในพิธีกรรมของสามัญชน รวมทั้งการจัดแสดงในโอกาสอื่นๆ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, น. 229,231) นอกจากนี้ยังพบว่ามีการกำหนดจากจำนวน หรือ การรวมตัวของนักแสดง ดังที่ปรากฏชื่อเรียก ละครกุ่มปณี หรือ คอมพานี (company) (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543, น. 175) ซึ่งเป็นลักษณะของบริษัท หรือหุ้นส่วนการแสดง รวมทั้งการกำหนดจากโอกาสการแสดง และระยะเวลาการแสดง เช่น งานเหมา งานปลีก และงานเกณฑ์ (งานช่วยราชการ) เป็นต้น

3. เนื้อหาการแสดง

เนื้อหาการแสดงที่ปรากฏในภาษีโชนละคร พบว่า เนื้อหาการแสดงที่ปรากฏมักเป็นการแสดงที่เป็นเรื่องราว โดยมีวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันในแต่ละประเภทของการแสดง เนื้อหาการแสดงที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท อัตราภาษีสูงกว่าการแสดงประเภทอื่นเพื่อควบคุมคุณภาพของการแสดง แม้ว่าการแสดงบางเรื่องจะได้รับความนิยมมากนัก ในขณะที่ยังมีเนื้อหาเรื่องราวของสามัญชน มีอัตราภาษีต่ำ อาจเป็นเพราะส่งเสริมให้มีการจัดแสดง ดังที่ปรากฏในประกาศห้ามเล่นแอ่วลาว แต่ขอให้เล่นเพลงปรบไก่ เพลงเรือ รวมถึงการแสดงของไทยประเภทอื่นๆ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2546, น. 437-438)

4. การเผยแพร่สาระสำคัญ

การเผยแพร่สาระสำคัญของการแสดงแต่เดิมหากเป็นการแสดงประเภทละครใน และโขน ปรากฏโอกาสในการแสดงจำกัด เนื่องจาก การจัดแสดงเกิดขึ้นเฉพาะในพระบรมมหาราชวัง เจ้าของคณะละครผู้มีบรรดาศักดิ์ และพระราชพิธีสำคัญเท่านั้น การกำหนดอัตราภาษีแสดงให้เห็นถึงโอกาสในการเผยแพร่ผ่านกฎกรรมของราชสำนัก ซึ่งเป็นการเผยแพร่พระบรมราโชบายพระราชดำริผ่านการแสดง นอกจากนี้การเปิดโอกาสให้การแสดงของสามัญชนจัดแสดงได้อย่างแพร่หลาย อาจเป็นแนวทางหนึ่งของการรับทราบสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ดังเช่นที่ปรากฏในสมัยอยุธยาที่มีการจัดแสดงละครหน้าพระที่นั่ง ซึ่งตัวละครแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับความเดือดร้อนจากการเก็บภาษีฝักบัว เนื่องจาก การทุจริตจากข้าราชการ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546, น.327)

5. บทบาท

การพิจารณาความหมายของนาฏกรรม รูปแบบนาฏกรรม เนื้อหา และสาระสำคัญของนาฏกรรม ประกอบสถานการณ์โลก สถานการณ์บ้านเมือง และพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า บทบาทของนาฏกรรมมีดังนี้

5.1 พิธีกรรม พิธีการ

นาฏกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารในพิธีกรรม พิธีการ รวมถึงการเป็นเครื่องเช่นสรวง บูชา ยกย่องสรรเสริญ การขนบ การขอขมา และการเฉลิมฉลอง เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรม พิธีการสัมพันธ์กับความเชื่อของมนุษย์ และสังคม ดังที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมตามความเชื่อในแต่ละช่วงวัยของมนุษย์ พระราชพิธีที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และพิธีกรรมแห่งรัฐ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของถิ่นอาศัย ความสงบร่มเย็นของบ้านเมือง และการขยายพระบรมเดชานุภาพ พิธีกรรม พิธีการต่างๆ เหล่านี้ มักมีนาฏกรรมเข้าไปเกี่ยวข้อง หากพิจารณาจำนวนงานแต่ละบุคคลจะพบว่า การจัดแสดงนาฏกรรมอาจมีได้มากกว่า 1 ครั้ง ต่อปี โดยมีได้เป็นงานราชการ หรือ งานพระราชสำนัก ซึ่งอาจเป็นเหตุหนึ่งของรายได้จากการจัดเก็บภาษีเข้ารัฐมากขึ้น

5.2 เครื่องอุปโภคเฉพาะชนชั้น

นาฏกรรมเป็นเครื่องอุปโภคเฉพาะชนชั้นปรากฏในคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2546, น. 229) ความเป็นการแสดงในพิธีกรรมของชนชั้นสูง ละคร เป็นการแสดงของชาวบ้าน สำหรับการศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโขนละคร พบว่า การกำหนดอัตราภาษีนั้น แม้จะมีการสร้างความเสมอภาคจากรูปแบบของนาฏกรรม คือ โขน และละคร แต่การมีข้อยกเว้นการเสียภาษีสำหรับละครหลวง และงานเกณฑ์ช่วยราชการแสดงให้เห็นว่านาฏกรรมยังคงเป็นเครื่องมือในการแสดงฐานานุศักดิ์ของบุคคล และเป็นเครื่องอุปโภคเฉพาะชนชั้น นอกจากนี้ยังปรากฏในประกาศอนุญาตให้แสดงละครผู้หญิง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547, น. 77-78) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชธิบายว่า “มีละคร...จะได้เป็นเกียรติยศแผ่นดิน ตีวันนี้ท่านทั้งปวงเห็นว่าละครในหลวงมีขึ้นก็หาใครเล่นละครเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ คอยจะกลัวผิดแลขออยู่ การอันนี้มิได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเคยเล่นอยู่แต่ก่อนอย่างไรก็ให้เล่นไปเกิดในหลวงมีการงานอะไรบ้างก็จะได้โปรดหาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง จะได้พระราชทานเงินโรงรางวัลบ้าง”

5.3 การบันเทิง

เมื่อมนุษย์ต้องการพักผ่อน คลายความตึงเครียด การแสดงความรื่นรมย์ ความสนุกสนาน การแสดงก็มักแสดงกิริยาท่าทาง ส่งเสียง ประกอบการบรรเลงดนตรี ทำนองเพลงในจังหวะต่างๆ ต่อมาการแสดงเหล่านี้มีวิธีการนำเสนอ เนื้อหาสาระสำคัญของการแสดงชัดเจนมากขึ้นกลายเป็นรูปแบบการแสดงประเภทต่างๆ ดังที่ปรากฏคำเรียกการตั้งภาษี เช่น ละครโรงใหญ่ ละครใน ละครนอก ละครกุ่มปณี โขน มอญรำ ละครแขก จั้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏในประกาศอนุญาตให้แสดงละครผู้หญิง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547, น. 77-78) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชธิบายว่า “มีละครด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น” รวมทั้งการจัดแสดงนาฏกรรมที่ผูกกับสถาบันบันเทิง คือ โรงบ่อนเบี้ย ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถเพิ่มรายได้แก่รัฐทั้งจากภาษีโรงบ่อน และภาษีโขนละคร

5.4 การแสดงอัตลักษณ์ตัวตน ชุมชน ชาติ

นาฏกรรมเป็นเครื่องมือแสดงตัวตนของบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตนเอง โดยแสดงออกผ่านทางท่าทาง การใช้น้ำเสียง การแสดงสีหน้า ประกอบเครื่องแต่งกาย ดนตรี และอุปกรณ์การแสดง สำหรับชนชาติที่ปรากฏในประเทศไทยตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่า ชนชาติต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งปรากฏนาฏกรรมที่ติดตัวอยู่ตามชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่รอบพระนคร ทั้งนี้ นาฏกรรมที่ปรากฏการกำหนดภาษานั้นแสดงให้เห็นว่าชนชาตินั้นยังคงอยู่จนถึงรัชกาลที่ 4 เช่น มอญ ทวาย ลาว จีน แขก ไทย นอกจากนี้ยังมีนาฏกรรมที่เกิดจากการ

ผสมผสานวัฒนธรรมมาแต่เดิมจนปรากฏรูปแบบที่แสดงอัตลักษณ์ใหม่ หรือ ศิลปวัฒนธรรมร่วม เช่น โขน เป็นต้น รวมทั้งปรากฏในประกาศห้ามเล่นแอ่วลาว (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547, น. 437) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองบายว่า “แอ่วลาว คล้าซอ เป็นของลาว เล่นกันเยอะมาก ให้หันมาเล่นเพลงของไทย”

5.5 อาวุธ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดสถานการณ์การค้าอาณานิคมจากตะวันตก เพื่อเป็นประเทศมหาอำนาจ โดยใช้เหตุผลสำคัญ คือ วัฒนธรรม ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริเกี่ยวกับนาฏกรรม อาทิ เครื่องมือแสดงวัฒนธรรม และเกียรติยศแก่แผ่นดิน ซึ่งพระราชวินิจฉัยนี้ครอบคลุมกับความเชื่อตามพระราชประเพณีเดิม คือ การมีละครผู้หญิงของหลวง การบรรณาการด้วยนาฏกรรมในพระราชพิธี จึงทรงมีพระบรมราโชบายด้วยการประกาศอนุญาตละครผู้หญิง ห้ามเล่นแอ่วลาว ห้ามใช้หัวช้างสี่ประหลาด รวมถึงพระบรมราชโองบายเรื่อง นางงามกับช้างเผือก และการตั้งภาษีโขนละคร สำหรับสงครามครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญนอกเหนือจากพื้นที่ในความครอบครองของผู้นำประเทศ คือ การรวบรวมวัฒนธรรมที่ตนครอบครอง และเปลี่ยนแปลงตามที่ชาวตะวันตกกำหนด ดังนั้น เครื่องมือ หรือ อาวุธที่สำคัญในการต่อสู้ครั้งนี้ คือ นาฏกรรม เพราะเป็นเครื่องมือแสดงอัตลักษณ์ของประเทศ ตลอดจนความหลากหลายของชนชาติต่างๆที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระบรมเดชานุภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลานั้น เช่นเดียวกับการปฏิบัติตามราชประเพณีเดิม และพระมหาจักรพรรดิแห่งตะวันตก ซึ่งทำให้ประเทศสยาม หรือ ไทย ในเวลานั้น เป็นประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคนี้ และเป็นประเทศเดียวที่รอดพ้นจากการตกเป็นประเทศในอาณานิคมของตะวันตก นับว่าเป็นพระบรมราโชบายที่สำคัญทำให้ประเทศพ้นจากภัยอาณานิคม และเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศจากนาฏกรรมในเวลาต่อมา

5.6 ทิวทัศน์วัฒนธรรม

นาฏกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคม ดังนั้นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ จึงใช้นาฏกรรมในการจัดแสดงเพื่อต้อนรับ เถลิมฉลอง และการเจรจาความสัมพันธ์ของบ้านเมือง สำหรับการศึกษาบทบาทนาฏกรรมจากภาษีโขนละคร พบว่า การที่นาฏกรรมต่างชาติปรากฏคำเรียกอยู่ในการกำหนดอัตราภาษี แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดโอกาสให้ชนชาติต่างๆเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ทำให้นาฏกรรมต่างชาติมีความหลากหลาย และสามารถร่วมกันพัฒนาประเทศจากการประกอบอาชีพที่ตนถนัด และนาฏกรรมผ่านการจ่ายภาษีแก่ราชการ

5.7 เผยแพร่นโยบายของผู้นำประเทศ

นโยบายการปกครอง คือ แนวคิด แนวปฏิบัติที่ผู้นำต้องการให้เกิดขึ้นในสังคม นาฏกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่นโยบายการปกครองด้วยการแสดงที่เป็นรูปธรรมผ่านผู้แสดงที่เป็นตัวละครแสดงออกถึงปฏิกิริยาอาการประกอบบทร้อง บทพากย์ บทบรรยาย บทพูด บทเจรจา และบทเดินสวด อาจมีการบรรเลงเพลงดนตรีประกอบการแสดง เครื่องแต่งกายมีตั้งแต่สามัญจนถึงประณีต อาจมีอุปกรณ์ประกอบการแสดงหรือไม่ก็ได้ สำหรับการตั้งภาษีโขนละคร พบว่า โขน และละครใน เป็นการแสดงของราชสำนักของชนชั้นปกครอง มักจัดแสดงในพระราชพิธีสำคัญ หรือ เฉพาะกิจ เท่านั้น การตั้งภาษีดังกล่าวแสดงให้เห็นความแพร่หลายของนาฏกรรมของราชสำนัก นับเป็นแนวทางการเผยแพร่นโยบายของผู้นำประเทศวิธีหนึ่งที่สามารถเข้าถึงผู้ชม นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ละครหลวง และละครงานเกณฑ์ช่วยราชการ ได้รับการยกเว้นภาษีนั้น เป็นการเปิดโอกาส หรือ ช่องทางการเผยแพร่ของผู้นำประเทศมากขึ้น

5.8 เครื่องมือประกอบอาชีพ

การดำรงชีวิตของมนุษย์อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเพื่อทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ในอดีตที่มนุษย์ขาดความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ธรรมชาติ ทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นผลจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติบรรดาให้เกิดเหตุต่างๆ มนุษย์จึงต้องเซ่นสรวง บันบานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจ และประทานให้ตนสมหวัง โดยการกระทำตามความเชื่อดังกล่าวมักมีนาฏกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้อิทธิภพนั้นสมบูรณ์ ต่อมาเกิดผู้รู้ ผู้รับประกอบพิธีผู้ทำหน้าที่แทน จึงเกิดอาชีพขึ้น ดังที่มีปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงในศักดินาพลเรือน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า การประกอบอาชีพทางด้านนาฏกรรมได้รับผลประโยชน์มากขึ้นจากความแพร่หลายของการแสดงจึงควรมีส่วนช่วยราชการ จึงโปรดให้มีการตั้งภาษีโขนละคร ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ การสร้างความเสมอภาคในการประกอบอาชีพ การยกสถานภาพวิชาชีพนาฏกรรมให้ทัดเทียมกับวิชาชีพอื่น แนวทางการของการหารายได้แก่ตนเอง ครอบครั

และรัฐ รวมทั้งการใช้การควบคุมคุณภาพ และปริมาณการประกอบอาชีพ ผลผลิตทางด้านการแสดง อาชีพ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.9 เครื่องมือแสดงความเป็นอยู่

นาฏกรรมเป็นดัชนีชี้วัดความเป็นอยู่ของบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม หากสังคมใดมีความอุดมสมบูรณ์ สงบสุข ก็มักจะทำให้บุคคล กลุ่มบุคคล สังคมนั้น มีทุนทรัพย์ เวลา กำลังแรงงาน และวัตถุดิบสามารถทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของตน ดังนั้น นาฏกรรมจึงเป็นเครื่องมือที่แสดงความเป็นอยู่ ได้แก่ สภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม หากประเทศใดมีความหลากหลายของนาฏกรรม และจัดแสดงอย่างแพร่หลาย ก็แสดงให้เห็นความเป็นอยู่ที่ดี ดังที่หลวงวิจิตรวาทการ (2506, น.12) กล่าวถึงผู้นำประเทศฝรั่งเศสในอดีตให้ประชาชนจัดแสดงนาฏกรรมอย่างแพร่หลาย แม้ว่าในเวลานั้นจะเกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เพื่อแสดงให้ชาวต่างชาติเห็นว่าประเทศนี้มีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถลงทุน ทำการค้า หรือประกอบกิจการต่างๆ ได้ดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราโชบายนี้ดังที่กล่าวไว้ในห้วงข้ออาวุธสงคราม นอกจากนี้ยังพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศต้องการการพัฒนาทุกด้านอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องใช้ความร่วมมือทั้งกำลังคน ความสามารถ และสติปัญญา ทั้งจากคนในประเทศ และต่างประเทศ การที่นาฏกรรมมีความแพร่หลายและเป็นเกียรติแก่แผ่นดินนั้นปรากฏความร่วมมือจากการถ่ายทอดที่มีกำหนดขึ้น ทำให้ประเทศมีกำลังทรัพยากรในการพัฒนาบุคลากร และบ้านเมืองในด้านต่างๆ

5.10 การศึกษา

ในอดีตการศึกษายังไม่แพร่หลายในสังคม การอบรม การให้ความรู้จึงออกมาในรูปแบบการเล่าเรื่องราว ประสบการณ์ผ่านการแสดงท่าทาง คำพูด น้ำเสียง และการแสดงสีหน้า นาฏกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้วยการสาธิต การแสดงจำลองเหตุการณ์ การสวมบทบาทสมมติ เพื่อการแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามได้ สำหรับบทบาทนาฏกรรมจากภาษาจีนละคร พบว่า บทบาทด้านการศึกษาเกิดขึ้นจากการจัดแสดง โดยเฉพาะการแสดงของละครหลวง และละครเกณฑ์ช่วยราชการ ซึ่งมีกรายก้นภาชี และเป็นการเผยแพร่นโยบายการปกครอง ในขณะนั้นอนุญาตให้คณะละครเอกชนจัดแสดงนาฏกรรมประเภทต่างๆ พบว่ามีการควบคุมคุณภาพ และปริมาณด้วยการตั้งอัตรา ภาชีที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การควบคุมที่เกิดขึ้นเนื่องจากนาฏกรรมสามารถแสดงความเป็นอยู่ ความคิด ความรู้สึกผ่านการวิจารณ์ ด้วยนาฏกรรม ดังนั้นการตั้งภาชีจึงเป็นแนวทางของการสนับสนุนการศึกษาโดยราชสำนัก

อภิปรายผล

นาฏกรรมมีความสำคัญกับบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม และประเทศชาติมาแต่อดีต ทำให้นาฏกรรมปรากฏการจัดแสดงอย่างแพร่หลายในสังคม บทบาทที่มีความโดดเด่น คือ การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้สำหรับการดำรงชีพ ความสำคัญดังกล่าวปรากฏอาชีพ ตำแหน่งวิชาชีพ และจำนวนนาในกฎหมายตราสามดวง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติ สถานการณ์โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงและการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ส่งผลต่อการสถานการณ์บ้านเมือง ในเวลานั้น จึงทรงมีพระบรมราโชบายพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศมหาอำนาจอย่างที่ชาวตะวันตกเข้าใจ เพื่อให้อุดพ้นจากการล่าอาณานิคม พระองค์ทรงออกประกาศพระราชทานอนุญาตให้ผู้หญิงแสดงละครได้ทั่วไป ส่งผลให้มีการจัดแสดงนาฏกรรมด้วย ผู้หญิง อย่างแพร่หลาย เพราะลดต้นทุนการผลิต นำมาสู่การตั้งภาชีจีนละครในเวลาต่อมา นับเป็นกลไกสำคัญต่อการพัฒนาวิชาชีพนาฏกรรม และการพัฒนาประเทศไปพร้อมกัน

เมื่อพิจารณาการตั้งภาชีจีนละครแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมจากนาฏกรรมนานาชาติ ทั้งจากการอพยพย้ายถิ่น การสงคราม การค้า และการเผยแพร่ศาสนา ทำให้ศิลปวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญ ต่อการสร้างสรรคนาฏกรรมในเวลาต่อมา ดังที่ปรากฏอัตลักษณ์ และรูปแบบการแสดงใหม่จากการปรุง และนำเสนอ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543, หน้า 17-18) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก การล่าอาณานิคม และสถานการณ์บ้านเมืองของไทย ในเวลานั้นเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการพัฒนานาฏกรรม เพราะเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม จึงได้รับการเลือกใช้ให้เป็นกลไกการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และสังคม ก่อให้เกิดผลดีต่อวิชาชีพนาฏกรรม ตัวตน ภาพลักษณ์ของประเทศ ทำให้นาฏกรรมมีบทบาทในสังคมมากขึ้น นอกเหนือจากการบันเทิง หรือ การพ่อนรำ ดังที่เข้าใจกัน โดยเฉพาะการสร้างรายได้แก่รัฐ การเผยแพร่นโยบายการปกครอง และ การแสดงอัตลักษณ์ของประเทศ อนึ่งการกำหนดภาชีจีนละครแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงนิยามความหมายตามบทบาทของนาฏกรรม รูปแบบการแสดงที่มีการพัฒนาจนเกิดอัตลักษณ์ชัดเจนจากการกำหนด คำเรียกการแสดง รวมทั้งการแสดงที่มีการรับ ปรับ ผสมผสานตามชนชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และการจัดแสดง

นาฏกรรมตามความต้องการของสังคม แสดงให้เห็นการรักษา และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ด้วยนาฏกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย (ภริตา เรื่องจิรัช, 2561, หน้า 16-17,20)

การศึกษาภาชีโชนละครในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาบทบาทนาฏกรรม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีประเด็นสำคัญหลายประการทั้งในเชิงคุณภาพ และปริมาณของการแสดง รวมทั้งการศึกษาเชิงลึก สำหรับการแสดงแต่ละประเภท โอกาส ช่วงเวลา สถานการณ์ ผลที่เกิดขึ้นนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ทางด้านนาฏกรรม การพัฒนาประเทศ การสร้างรายได้ ตลอดจนการใช้นาฏกรรมในมิติอื่นๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2547). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และสังคมศาสตร์
โตโยต้า ประเทศไทย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยา. (2546). **ละครฟ้อนรำ: ประชุมเรื่องละครฟ้อนรำกับระบำรำเต้น
ตำราฟ้อนรำ ตำรานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครดึกดำบรรพ์** กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธรรมจักร พรหมพวย. (2561). **นาฏกรรมไทยในรัชกาลที่ 3** [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต], จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์.
- ภริตา เรื่องจิรัช. (2561). **นาฏกรรมในเทศกาลตรุษจีนปากน้ำโพ**. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต],
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์.
- มณิศา วชิรารมณ. (2561). **นาฏกรรมไทยกับนโยบายการปกครอง พ.ศ.2468-2516** [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต],
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์.
- _____. (2562). **นาฏกรรมไทยกับการปกครอง**. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ 17, ฉบับที่ 1, น.118-134.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- _____. (2550). **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. (2506). **นาฏศิลป์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2546). **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ เรื่อง ละครฟ้อนรำ ประชุมเรื่องละครฟ้อนรำกับระบำรำเต้น ตำรา
ฟ้อนรำ ตำนานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครดึกดำบรรพ์**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). **นาฏศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด หอภาพสุวรรณ.
- _____. (2543). **วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2475**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- อนุমানราชธน, พระยา. (2500). **ร้องรำทำเพลง**. พระนคร: โรงพิมพ์มิตรไทย.